

Darja ZAVIRŠEK: *Ženske in duševno zdravje*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo. 333 str.

Knjiga, o kateri nameravam govoriti, je v našem kulturnem prostoru prvo obsežnejše delo s področja, ki ga v tujini označujejo kot "ženske študije" ali "študije spola". Zametki tega pristopa so nastali v šestdesetih letih kot rezultat feminističnih in drugih družbenih gibanj, v sedemdesetih letih pa so se pokazale prve družbene posledice v obliki novih oblik pomoči, kot so npr. zavetišča za ženske, samopomočne skupine, zagovorništvo itn. Vse te, navidez majhne družbene spremembe so počasi, a vztrajno začele spreminjati prevladujočo miselnost v razvitih deželah Evrope in v ZDA.

Za omenjeni pristop je značilno, da gleda na svet skozi žensko perspektivo in se pri tem ne omejuje le na zbiranje podatkov in "empiričnih dejstev", temveč aktivno deluje tudi v socialnem polju. Čeprav uporablja znanstveno metodologijo, z velikim poudarkom na kvalitativnih metodah, ne ostaja zaprt sam vase, kot je značilno za "tradicionalno" znanost. Zdi se, da je znanilec in predhodnik sprememb, ki bodo nedvomno kmalu začele pretresati prav vse vede, ki se tako ali drugače ukvarjajo s človekom, in morda še katere druge.

Z drugimi besedami lahko rečemo, da "ženske študije" vzpostavljajo novo paradigmo. V njej je odpravljena predpostavka o nevtralnosti raziskovalca, za katero vsi vemo, da je nevzdržna, pa se je vseeno oklepamo kot zadnje oporne točke, ki nam je še preostala. "Ženske študije" so pristranske, zavestno in namerno. Pristranske so tudi vse ostale družboslovne vede in v nekem smislu celotna znanost, le da to nerada prizna.

Druga značilnost nove paradigme, ki izhaja iz prve, je usmerjenost na pomembne vidike vsakdanjega življenja, to je na tiste vidike, ki jih osebe, ki so predmet proučevanja, doživljajo kot pomembne. V našem primeru so to ženske, lahko pa bi bili tudi begunci, brezdomci, invalidi, otroci itn. Ob predpostavki nevtralnosti namreč ne moremo vedeti, kaj je zares pomembno in kaj ni. Pomembno za koga? V dejanskem smislu seveda za tiste, ki raziskave financirajo. Ker nimamo nikakršnih osnov za

določanje prioritete, lahko rečemo, da je tema večine "tradicionalnih" raziskav bolj ali manj rezultat naključnih dejavnikov. Seveda navadno ne moremo vnaprej vedeti, kako pomembno utegne biti neko odkritje, lahko pa brez težav odkrijemo, da nekatere pomembne probleme (vsaj v psihologiji) raziskovalci sistematično "spregledujejo". Če vprašamo tiste, ki se jih problem tiče, se kaj takega ne more zgoditi. "Tradicionalna" znanost poka po šivih in razpada na tisoče nepovezanih drobcev. Tudi strokovnjak na nekem področju pogosto ni več zmožen razumeti svojega kolega, ki dela na nekoliko drugačnem problemu. Nihče več nima pregleda nad vsemi movimi "odkritji", ki so plod zakona "*publish or perish*".

"Ženske študije" kot primer nove paradigme so presegle tudi ta problem. Izrazoslovje, ki ga uporabljajo, je razumljivo vsaki povprečno inteligentni osebi. Da ne bo pomote. Strokovno izrazoslovje je nujno potrebno za razumevanje določenih tehničnih operacij in podrobnosti, prepričana pa sem, da je vsaj v grobih obrisih mogoče vsako stvar povedati razumljivo, seveda, če ima govorec ali pisec sploh kaj povedati. Opažam, da je v psiholoških revijah močno naraslo število žensk-raziskovalk, ob tem pa se je začela spreminjati tudi terminologija. Tako so npr. začeli ljudi označevati kot optimistične in pesimistične, namesto, recimo, alaktične in protenzične. Po vsej verjetnosti zares drži, da ženske nismo naklonjene čistim abstrakcijam, temveč želimo ohraniti določen stik z vsakdanjo stvarnostjo. V tem vidim prej prednost kot pomanjkljivost in v svojem stališču nisem osamljena. V ZDA se močno trudijo, da bi v znanosti dosegli enako razmerje med moškimi in ženskami. Vse nadarjene deklice spremljajo že od malega, jih spodbujajo in jim ponujajo štipendije.

Naslednja značilnost nove paradigme je v tem, da nova spoznanja spremljajo tudi ustrezne družbene akcije (npr. odpiranje zavetišč in specializiranih posvetovalnic). Doslej je prevladovalo mnenje, da so raziskovalci povsem nemočni v odnosu do nosilcev družbene moči,

“ženske študije” kot tudi podatki o združenjih uporabnikov psihiatričnih ustanov pa kažejo, da ni nujno tako. Marsikatera pomembna sprememba ne zahteva velikih vsot denarja, pač pa resno angažiranost skupine ljudi.

Nova paradigma prinaša še eno novost. V delu s klientkami presega tradicionalni medicinski model, po katerem je problem lociran bolj ali manj izključno znotraj posameznika ali posameznice. V nekoliko skrajšani obliki podajam navajanje avtorice: “Najpomembnejše je, da svetovalka v svetovalnem procesu razume prepletanje notranjega in zunanjega sveta posameznice, da torej upošteva njeno širšo zgodovino in njen sedanj položaj v določeni skupnosti. Svet prizadete je vedno le del širšega sveta, na katerega vpliva politična, ekonomska in socialna situacija. Odkrivati realnost pomeni torej uvideti zunanje okoliščine, v katerih posameznica živi in ki določajo njeno osebno zgodovino, njene individualne izkušnje ter ravnanje.”

Privilegiranaost “moškega” gledanja na svet je iluzija. Večina ljudi nekje v globini to ve, pa se vseeno pusti zavesti. Nešteto krat sem že slišala opazko: “Tipično žensko mišljenje.” Večina žensk tako izjavo, naslovljeno nanjo, razume kot žalitev in umolkne. Navadno je tako tudi mišljeno. Osebno mi je čisto vseeno, ali je neko mišljenje “moško” ali “žensko”, če učinkovito reši problem. Skoraj vsak dan sem priča dogajanju, ki bi ga lahko opisala nekako takole. V mešani skupini začnejo ženske med seboj živahno debato. Nato se oglasi moški. Pove svoje stališče. Nobena ne ugovarja. Njegovo izjavo sprejmejo kot merodajno, pa če je še tako neumna. Vedno znova sem presenečena. Če so to študentke, jih skušam spodbujati. Navadno ne pomaga. Ne zaupajo svojemu mišljenju. Vedenje moških še krepi njihovo negotovost. Moški žensk pogosto sploh ne poslušajo. Včasih je treba neko stvar ponoviti trikrat, tudi petkrat, če želiš dobiti odgovor. Seveda so tudi izjeme. Obeh spolov. A teh je malo. Nizko vrednotenje, ignoriranje in omalovaževanje mišljenja žensk je močno zakoreninjeno.

Vrednotenje “ženskega načela” kot enakovrednega “moškemu načelu”, kakor zadevo ustreznejše označujejo vzhodne kulture, še oteži enačenje “ženskega” z najrazličnejšimi

pomanjkljivostmi. Dogaja pa se tudi recipročen proces: razvrednotenje “moškega”. V empirični raziskavi o pojmovanju ženskosti in moškosti, ki smo jo izvedli med študenti, so prevladovali negativni atributi za oba spola, za ženske pa še zlasti. Obojestranska invalidacija namesto podpore potencialni ženski in moškemu, kakršni bi lahko postali. “It cuts both ways,” pravi Yoko Ono.

Ni naključje, da so ravno “ženske študije” uveljavile novo paradigmo. Tradicionalna znanost je plod “moškega” gledanja na svet. Moški so bili tisti, ki so pisali zgodovino in filozofijo. Seveda ne gre za to, da bi odslej to počele le ženske. Pomembno je le, da se naučimo prisluhniti, kako so stvari videti iz “ženskega” zornega kota. In da to vzamemo resno. Drugače ni mogoče vzpostaviti učinkovite komunikacije med spoloma. Večino zakonskih tragedij, ki jih poznam, bi lahko označila kot rezultat nepotrebnega nesporazuma. Trčenje dveh svetov, med katerima ni mostov.

V tradicionalni psihologiji je navada, da raziskovalci iščejo razlike med spoloma na tem ali onem področju. Ponekod jih najdejo, ponekod ne, večinoma pa se izkaže, da so razlike med spoloma manjše od razlik znotraj spolov. Na splošno lahko rečemo, da psihologija razlike med spoloma v glavnem minimalizira. Tako npr. pri sestavljanju merskih instrumentov navadno izločijo vse tiste postavke, pri katerih se spola razlikujeta, in tako dobimo navidezno enakost. Zdi se, da je bilo v nekem obdobju tako početje koristno, ker je zmanjševalo diskriminacijo. Po drugi strani pa je vodilo do nekritičnega posploševanja rezultatov, dobljenih na moških, tudi na ženske.

Tradicionalna psihologija in “ženske študije” zavzemajo diametralno nasprotno pozicijo. Medtem ko je prva usmerjena k zanemarjanju razlik med spoloma, vsaj večinoma, jih druga poudarja. Ob slednjem se mi porajajo mešani občutki. Poudarjanje razlik utegne pripeljati do znanega pojava, ki ga označujemo kot samoizpolnjujočo prerokbo. Znanstvene ugotovitve, ki postanejo splošno znane, spreminjajo doživljanje in vedenje ljudi. Bodo ženske postale še bolj drugačne od moških? Bodo postale še bolj depresivne, zasidrane v poziciji žrtve, češ, saj so tudi druge take? Prvi del Darjine

knjige se bere kot grozljivka. Spisek grozot, ena za drugo. "Biti ženska je pa res grozno," sem pomislila, čeprav mi kaj takega že dolgo ni prišlo na misel. In kako se bo odzvala bralka, ki je žrtev nasilneža in brez službe? O tem lahko samo ugibam. Drugi del knjige opisuje načine pomoči in je neprecenljivo vodilo za vse, ki se pripravljajo na tovrstne poklice ali pa jih že opravljajo.

Zelo provokativno, čeprav pisano na povsem neproblematičen način, deluje tudi poglavje o tem, kaj so modri slovenski možje v tridesetih letih zapisali o ženskah. Tako sodobno namreč zveni, če ga primerjamo z današnjimi klerikalnimi poskusi, žensko znova postaviti v podrejen položaj, pa naj bo to v imenu "svetosti življenja", "svetosti družine" ali česar koli že.

Slovenke smo se že tako navadile na formalno enakopravnost, to je pravno enakost, da še opazimo ne, kako nam jo spodkopavajo. Jemljejo jo kot samoumevno, hkrati pa je ne jemljemo resno, ker jo mešamo z nečim drugim. Formalna enakopravnost je zelo pomembna. Daje nam osnovo, da se lahko legalno zavzamemo za svoje pravice. Tega si zares ne smemo pustiti zapraviti. Spomenka Hribar se tega dobro zaveda, a ni deležna prave pozornosti, niti od žensk. Nevarnost klerikalizma za ženske je velika, ker deluje prekanjeno in neopazno. Nisem strokovnjakinja, a pravijo mi, da so nekatere spremembe zakonodaje v škodo žensk že sprejete. Majhne stvari, na videz nepomembne in na videz nepovezane z ženskami. Tako se začne klerikalni fundamentalizem.

Delo Darje Zaviršek opisuje predvsem sekundarno in terciarno preventivo pri pomoči ženskam, ki temelji na njenih bogatih izkušnjah iz tujine. Ničesar pa ne pove o primarni preventivi, ki ima opraviti z ozaveščanjem in dviganjem samospoštovanja žensk. O tem, kako si lahko ženska pridobi moč (v angleščini uporabljajo za to besedo "empowerment").

Raziskava, ki sem jo izvedla na študentih in študentkah različnih ljubljanskih fakultet, je pokazala, da imajo ženske pomembno nižje samospoštovanje z ozirom na svoj telesni, socialni in emocionalni jaz od moških. To je ena redkih razlik med spoloma, ki sem jo v zvezi z osebnostjo našla v svojih raziskavah. Praviloma

bo oseba z nižjim samospoštovanjem popuščala osebi z višjim. Bolj ko popušča, manj samospoštovanja ji ostane in manj maneverskega prostora. Pride trenutek, ko je pritisnjena v kot. Tedaj si sama ne more več pomagati.

Podobne rezultate so dobili tudi v tujini in jih razlagajo kot produkt socializacije. Take razlage, čeprav verjetno pravilne, mi gredo na živce. Nekaj tega je tudi v Darjini knjigi. Nenehno poudarja vpliv socializacije. "Pa kaj potem, če smo bile tako vzgajane, saj to vendar še ni razlog, da ostanemo take vse življenje, se bomo pač vzgojile same," mi pravi notranji glas. Biologija ni usoda, vzgoja pa še manj. Patriarhalna miselnost ni nekaj, česar z malo napora ne bi bilo mogoče preseči. Treba se je le soočiti s svojo odvisnostjo take ali drugačne vrste in začeti živeti iz sebe za sebe. Tedaj pričakovanja drugih izgubijo svojo magično moč. Sedaj so na vrsti kritike. "Tako sebična si, samo nase misliš. Počneš le tisto, kar tebi ugaja." "Pa daj še ti," se glasi tih ali glasen odgovor. Potem bo poskusil drugače: "Taka mi nisi všeč." Verjetno že veste, kakšen bo odgovor: "Tudi ti meni nisi vedno všeč," itn. Sprva stvar zahteva veliko pozornosti, truda in čustvene kontrole, sčasoma pa se dogaja avtomatično in brez čustvene spremljave, hkrati pa postane strašno dolgočasna. Ker je dolgčas tudi partnerju, bo prej ali slej prenehal. Potem se lahko začne odnos razvijati.

Taki in podobni poskusi discipliniranja spremljajo vsako žensko, dan na dan. Prav na vsakega od njih mora pri sebi najti odgovor. V nasprotnem primeru je obsojena na avtomatično izpolnjevanje tujih želja. Ni treba, da je ženska ravno posiljena in pretepena, psihično nasilje je vsepovsod. Nепrepoznano psihično nasilje lahko doživi številne transformacije. V mislih mi odzvanjajo besede srbske matere, ki sem jo pred časom videla na televiziji. Rekla je, da ima sedem sinov. Pripravljena je žrtvovati katerega od njih za Veliko Srbijo, saj jih bo še vedno nekaj ostalo.

Še nekaj je treba vedeti. Ženska, ki se nauči ceniti sama sebe, v normalnih razmerah ne bo postala žrtev moškega nasilja. Saj ni treba kakšnega izrednega samospoštovanja. Dovolj je že prepričanje, da smo ravno toliko vredne kot kdorkoli drug, koristna pa je tudi

predpostavka, da smo tudi vsaj toliko pametne. Če se izkaže, da smo se glede slednjega zmotile, nič zato. Čim bolj pogosto to delate, toliko redkeje boste ugotovile svojo zmoto, ker ste se pač naučile misliti.¹ Ženska, ki ceni sebe vsaj toliko kot drugega, ne bo prenašala nasilja za nobeno ceno, še najmanj v imenu ljubezni, ki to ni. Nasilje pa se začne s prvo klofuto. Kasneje se je vedno težje upreti.

S patriarhalno miselnostjo, tako zunaj kot znotraj nas samih, lahko torej opravimo na kaj enostaven način, če vzamemo v zakup, da z njo nikoli zares dokončno ne opravimo, temveč moramo to početi kar naprej. Zdi pa se mi, da je patriarhalnost le vrh ledene gore. Problem, s katerim imamo opravka, je veliko širši in globlji. Ne znam mu dati imena, opraviti pa ima z vrednotenjem človeka. Ali pa, recimo, z

razvrednotenjem človeka. Ne glede na spol, raso, narodnost itn... Veliko več stvari imamo skupnih kot tistih, ki nas ločujejo. Od tod tudi moje nelagodje ob "ženskih študijah". Vem pa, da je to nujna vmesna faza. Ljudje v resnici ne verjamejo, da smo čisto vsi enako vredni. Amerikanci so celo izračunali, da je to nekaj manj kot 1 dolar, če bi izolirali sestavne elemente. V tem ni cinizma, vendar deluje iztreznjujoče. Tako deluje tudi Darjina knjiga. Dodala bi le to, da ženske nismo tako nemočne, kot se nam ob branju knjige morda zdi. Patriarhalnost je le krinka za moško nemoč. Še bolje zna to povedati Yoko Ono: "WOMAN IS A SLAVE TO A SLAVE."

Tanja Lamovec

gčili kratko, vendar celostno predstavitev takih socialnih dejavnosti, ki so največjega datuma (po letu 1990) in so vsebinsko in/ali organizacijsko zanimive za široko javnost (ne le strokovno). Dostojno prejel čez tisočev izpolnjenih vprašalnikov. Objavljeni jih bomo postopoma in v približno takem zaporedju, kakor smo jih dobili.

Čeprav si ne delamo iluzije, da smo s tem zajeli vse pomembne inovacije na področju socialnega dela v Sloveniji, pa lahko z gotovostjo trdimo, da so vse dejavnosti, ki tupe jih z nekaterimi razpeli, pomembne. Število prapetih odgovorov (ki je za dokončno) iz različnih krajev in z različnih področij dejavnosti strganu biti reprezentativen prikazatelj dogajanj na tem področju pri nas, karati pa postaja dovoljno gradivo za razmišljanje o prihodnjem razvoju, zato smo vsim zainteresiranim postavlili tri vprašanja (ki jih dopolnjuje z vsakim skupnim odgovorom), da bi bila priložnost tudi drugim ljudem.

Iskalo bi se namreč, da postane našo nalogo (z dovoljenimi dodatki, dejavnosti) najprej to videti - za to pa je potrebno PREDSTAVITVEV očistiti INFORMACIJA, Informacije je namreč nameniti izbranim in ga izvesti postopoma, in pa iz naslednjih razlogov:

- zaradi uporabnikov storitev, ki jih te dejavnosti zagotavljajo;

- zaradi interesa same stroke oz. njenih strokovnjakov.

Prav tako je potrebno, da bi se ljudje, potrebni pomoči, začeli v njih. Problem orientacije pa je v prvi vrsti problem informacije oz. njene selekcije, kar naprej poraja vrsto drugih problemov (nudi npr. probleme v zvezi z močjo, zato ni naključje, da se je prav v naslednjem členu začela pri nas uvajati ideja razpisništva oz. zagovorništvu, ki smo jo predstavili v temti številki 3-4). Dejstvo je, da v Sloveniji ta čas ne razpolagamo z javno dostopnim seznamom socialnih ustanov in dejavnosti, ki bi bili vsaj z nameni in telekomunikacijskimi dostopnimi potenciali uporabnikom, kakor se npr. postopoma predstavljajo v prvotnem imeniku ali spredilne atrakcije v uradniških posrednikih. Simpatična dejena je knjica *Do u Ljubljane in nazaj* (1993, Ljubljana: Center za pomoč invalidnim), ki pa se razmišljamo o obogatitvi zgoraj naštetih informacij tudi za mlade na področju Ljubljane. Da bi imeli kaj podobnega za celotno Slovenijo in za večino področij socialnega dela (npr. Ministrstva ali npr. Socialne službe?), se to bi lahko že postavlilo. Čeprav je to nemogoče, se je uporabnikom, pač pa tudi našim dostopnim. Naša informativna služba bo v tem smislu sicer vrtalostna, je pa začetek.

Ne smoj potreba za izvirne informacije za tako široko. Informacije je namreč kopirati, kar je uporabnikom bolj drugemu bogato, kar je svoje samostojne stvari - in je informacije dana v uporabi, je namreč, da bi imela postopoma tudi svoje razpoložljive na vsi ravni in

¹ Če se vam ne zdi vredno potrditi, bodo pač drugi mislili namesto vas. Lahko ste prepričane, da ne bo v vašo korist. Politiki računajo na to.

Vse vaše probleme, s katerimi se spopadate, lahko reši, se stradih teh stvari, ki vam pomagajo.

